

TOPLUM – SİYASET İKİLEMİNDE STK’LARIN HUKUK DENETMENLİĞİ(*)

*Sivilleşme,
herhangi bir otoritenin etkisinde kalmaksızın
ve belirli kalıplara sığmayacak şekilde
esnek ve farklılıklara açık olma hali...*

*Sivil Toplum kuruluşları,
hukuka ve kendi sivil vicdanına karşı sorumlu,
kamu vicdanınca denetlenen örgütlenmeler...*

Yukarıdaki sivilleşme tarifinden yola çıkarak oluşturulduğu varsayılan sivil toplum örgütleri, gönüllülük esasına dayanan ve toplumsal bir sorunu ortadan kaldırmayı/kaldırtmayı amaçlayan topluluklardır. Modern öncesi veya modern sosyal-hukuk devletlerinde sivil toplum, sosyal dayanışmayı gerçekleştirebilmek için örgütlü olarak toplumsal yaşamda yerini alır.

Sivil toplum kavram ve olgusunu Batı’dan tevarüs ettiği şekilde veya kadim kültürümüz içinde bir biçim olarak yaşayabilmek, STK’ların varlığına ve varlık nedenlerine uygun faaliyetlerine bağlıdır. STK’lar bir yandan toplumsallığı temsilen yönetime katılma ve talep etme fonksiyonlarını icra ederken, diğer yandan hükümet dışı (non government) olmalarına uygun olarak **toplumsal muhalefet** ve **hukuk denetmenliği** fonksiyonlarını da ifa ederler/etmelidir.

HUKUKUN YAYGINLAŞTIRILMASI

Türkiye’de araştırmalar bireyin temel yöneliminin **devlet odaklı** olduğunu göstermektedir. **Devletin yüce ve kutsal bir güç** olmasına dayanan ve onun **sonsuz bir kaynak** olarak görülmesini de beraberinde getiren bu algılama, devletin, ‘kendi kendine var olan, bireyin etki ve katkısına muhtaç olmayan bir mekanizma’ tanımını da içselleştirmektedir.

Oysaki günümüzde devletin her alanda yapmaya mecbur olduğu kadar yapmaktan imtina etmesi gereken işlem ve eylemler vardır. Anayasal hukuk düzeninde devlet ile birey arasında oluşan bu hak ve ödevler aslında bir **karşılıklı sözleşme** niteliği taşımakta ve devletin yapması gerekenler bir lütuf olarak değil devletin birey ile yaptığı sözleşme gereği ifa mecburiyetinde olduğu yükümlülüklerdir.

Bu duruma birey yönünden bakıldığında ise bu **mecburi ifaların edasını isteme, bir haktır**. Bu hak yasalar aracılığı ile de tescil edilmiştir. Bir şeyin tescillenmesi demek herkes tarafından bilinebilir ve hatta biliniyor olması demektir. Tescil edilen bir hak artık herkese karşı ileri sürülebilir. İşte bu hakların oluşturduğu karşılıklı ortama **hukuk düzeni** diyoruz.

* Sivilleşme - Sivil Toplum - STK değerlendirmesinin genişçe anlatımı ve makale sınırlarını aşacağı için alıntılama yaptığımız kaynaklar için bkz: SİVİLLEŞME <http://www.muhammedbalci.com/yayinlar/tebligler/1.pdf>
İş bu Makale, MİMAR MÜHENDİSLER GRUBU Dergisinin Mayıs – Haziran 2015 (Sayı: 83) Sayısında yayınlanmıştır.

Öte yandan, **özgürlük ve temel haklar sadece siyasal bir mesele değildir**, aksine sadece siyasal alana bırakılamayacak kadar da hassas konulardır ve demokrasilerde gerçek anlamda **özgürlük ve hak temelli yaşam, devletin hukuku tavandan tabana yaygınlaştırması, sivil toplumun da hukuku tabandan tavana bilinç düzeyine çıkartmasıyla mümkündür**. Hukuku yaygınlaştırma ve bilinç oluşturma, toplumun hukuku birlikte yaşayarak/uygulayarak ve **daha çok hukuku denetlemekle** gerçekleşeceği ortaya çıkmaktadır.

HUKUK DENETMENLİĞİ VE YASAL ÖRNEKLER

Hukuki denetimci olma, sivil toplum kuruluşları için devlet erkine katılma yöntemlerinden biridir. Biliyoruz ve devamlı şikâyet ediyoruz ki devlet erki aslında sivil alanda despotça kullanıldığında özgürlük denilen kutsal başta olmak üzere insanların temel hakları keyfi şekilde yaranmaktadır.

Kuvvetler ayrılığının hâkim olduğu yönetimlerde eğer tüm aktörler görevini yapmıyorsa ya da **demokrasi oyunundan danışıklı dövüş oyununa geçilmişse** kimin uyarıcı ve müdahil olacağı sorusu gündeme gelir. İşte bu noktada ortaya atılan fikir ombudsmanlık kurumu, halk mahkemeleri veya halk savcılığı kurumları olmuştur. Bizde halk savcılığı ve halk mahkemeleri örnekleri yoktur. Ombudsmanlık da yeni kurulmuştur.

Ombudsmanlığın amacı, idare üzerinde denetim uygulamaktır. Ombudsmanlık kurumu **bağımsız bir kurumdur**. Ancak verdiği kararlar bağlayıcı nitelikte olmayıp tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle Ombudsmanlık Kurumu da aradığımız çözümü yeterli olarak vermemektedir. Bu noktada çözüm, **hukuki denetimin sivil toplum kuruluşları aracılığı** ile yapılabilmesidir. Bir başka ifadeyle sivil toplum kuruluşlarını birer hukuki denetimci olarak düşünmek, daha da ileri giderek her vatandaşın bu denetimciliğe katılımını sağlamaktır. İşte o zaman danışıklı dövüşe engel olunabilecektir.

STK'lar ülkemizde genel olarak dernek, vakıf, birlik, platform vs. tüzel kişilikleriyle yürütülmektedir. Sivil toplum bu tüzel kişilikler altında ülkenin hukukunu üç türlü denetleme imkânına sahip olacaktır:

İlk olarak hemen akla gelen ve sıkça uygulanan yöntem, hukuki bir yanlışa veya zararlı bir sonuca karşı **baskı grubu oluşturma** yoluyla hukuka aykırılığın giderilmesidir. Bu yöntemde amaç hukuk tarafından tanınan **toplantı, gösteri, yürüyüş, basın açıklaması, boykotlar ve kampanyalar yapma hakkı** kullanılarak hukuki yanlışlığın düzeltilmesini sağlamaktır. Burada hemen belirtmeliyiz ki, bu eylemlerin hiç biri siyasilerin, kamu yöneticilerinin, valilerin, emniyet müdürlerinin kanunu çarpıtıldığı, bazı STK'ların da teslimiyetle anladığı gibi **hiçbir surette izne tabi değildir**.

İkinci olarak, tüzel kişiliğe sahip STK'ların toplumsal menfaatler söz konusu olduğunda tüzel kişilikleri ve/veya üyeleri adına **kanunen tanınan dava açma haklarını** kullanmalarındır.

Üçüncüsü, STK'ların hukuki denetim mercilerine katılmalarıdır. Modern tüketici bilinci ve Tüketici Haklarının kullanılmasına ilişkin yasal düzenlemeler belirli kurumlara katılım im-

kânlarını tanımaktadır. Örnekler: Tüketici Hakem Heyetleri, Reklam Kurulu, İnternet Üst Kurulu, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları, Hasta Hakları Kurulları, farklı alanlarda oluşturulmuş Etik Kurullar vb.

STK'LARIMIZ HUKUKİ DENETİM GÖREVİNİ YERİNE GETİREBİLİYORLAR MI?

Ülkemizde gönüllülük esası üzerine kurulu sivil toplum çalışmaları sadece belirli alanlardaki çalışmalarda teşvik edilmektedir. İktidarlar, yandaşları olabilecek sosyal ve hayır amaçlı kurumları fonlayarak (nem'alandırarak) büyütebilmektedirler. Böylece gerçekte hükümet dışı kuruluş olarak kendini tanımlayan bu yapılanmalar bir müddet sonra sadece bir hayır kurumu olarak **sistemin kurumlarını meşrulaştırmada** kullanılabilirler. Aynı şekilde bazı baskı grupları da siyaset kurumuna yandaş STK'lar oluşturabilmektedirler. Bu belki de, sivil toplum kavramını üreten modernitenin ulus devlet bağlamında gerçekleşmesini istediği sonuçtur.

O halde soru şudur: STK'larımız hukuki denetim görevlerini yerine getirebiliyorlar mı?

Kadim kültürümüzün güzide kurumu ahilik, hiçbir şekilde devletten nem'alanmak veya siyasi veya ekonomik rant elde etmek gayesiyle değil, hatta bir meslek dayanışmasının da ötesinde toplumsal yaşamı kolaylaştırmayı insanlığa göstermesi bakımından örnek sivil toplum kuruluşu idi. Sadece üyeleri için değil, toplumun tümüne yönelik faaliyetleri vardı.

Vakıflar, toplumsal ihtiyaçları gidermenin yanı sıra, hukuka aykırılıkların tespit ve raporlanmasında, siyasi/bürokratik otoriteye yardımcı olarak toplumsal sorunların çözümüne katkı yapmak üzere konuşlandırılmışlardır.

Batı menşeli sivil toplum örgütlenmesi de dernekler ve platformlar şeklinde, kuruluş gayelerine uygun olarak, hükümet dışı fakat siyasetten uzak olmamak, ancak politik zaaflarla da malul olmamak üzerine konuşlandırılmışlardır.

TOPLUM – SİYASET İKİLEMİNDE SİVİLLEŞME VE HUKUK

Toplum – Siyaset ilişkilerini sivil toplum temelinde konuşurken, geçmişten örnekler yerine, son yaşananlar önceliğini koruyor. Zaten (uzak geçmişimizde sağlıklı olmasına rağmen) yakın geçmişimizde sağlıklı örnekler bulabilmemiz de mümkün görünmüyor.

Sivilleşmenin "sivil toplum"un güçlen(diril)mesi ile mümkün olabileceğini henüz kavrayamadık. Sivilleşme, siyasilerimizin olduğu gibi, cemaatleşmiş veya politize olmuş sivil toplum örgütlerimizin gündeminde de yer almıyor. Hâlbuki güçlü bir sivil toplum özgürlüklerin teminatı olma yolunda çok önemli bir adım olacaktı. Kendi olamayan ve kendisini her daim devletin ianesine muhtaç hisseden yardım kuruluşları, dernek, vakıf, oda, platform gibi sivil toplumu çağrıştıran zeminler, siyasi kültürün gelişimine ve arzu edilen sivilleşmeye de katkı sağlayamayacaklarını kavrayamadılar.

Devletin icraatları sivil toplumun gözü önünde gerçekleşmekte, STK'ların ise bu icraatlara karşı bir sözü bulunmamaktadır. Devletin, idarenin icraatlarına karşı hakkı dile getirmeye çalışanlar, cılız da olsa sivil itaatsizlik eylemleri, 'sen yapma bari' veya 'büyük harita' öte-

lemeleriyle susturuldu. Oysaki sivil toplumun varlığı, insanların ve STK'ların devlet ile olan ilişkilerinde aranır.

Örnek olarak; vakıfların birer sivil toplum kuruluşu kurumları olmalarına karşılık, vakıf üniversitelerinin YÖK'e bağımlı ve devletin iki dudağı arasında olmaları sivil toplumda gelinen aşamanın göstergesidir.

Yine birçok mesleki/ticari kuruluşun ve medyanın da 'yandaş', 'candaş' şeklinde vasıflandırılmaları ve bu vasıflandırılmanın bu kuruluşlar tarafından da içselleştirilmesi sivil toplumda hangi aşamaya geldiğimizin işaretleridir.

Hâlbuki hem ülke yönetimine katkı hem de özgürlüklerin teminatı olması bakımından güçlü ve devletten bağımsız bir sivil toplum çok önemli bir açılım olabilirdi. Sivilleşme bakımından da, devletten bağımsız, kendi göbeğini kendisi kesebilen, ülkenin gündeminde yer alabilen sivil toplum olgusu anlamında büyük adımlar atılabılırdı. Aksine, yıllarca mücadelesini verdiğimiz, "millet iradesinin TBMM ve yargı dışında hiçbir kurum tarafından temsil edilememesi" kuralı çiğnendiğinde, MGK, YÖK ve Olağanüstü mahkemeler STK'larımızın ilgi alanına girmeliydi. Ancak tersi oldu ve yeniden nur topu gibi bir MGK'mız ve Kırmızı Kitap algımız oluştu.

O halde, Türkiye'de varlığı arzu edilen sivil toplum olgusunun, yeni bir bakış açısı üzerinden yeni bir anayasa ve hepsinden önemlisi halk kitlelerinde idarenin işlem ve eylemlerine karşı bir sivil itaatsizlik bilincinin yerleştirilmesinden geçtiği açıktır. Devlete, idareye ve siyasilere düşen görev, sivil toplumun kapı kulu ve yanaşma zihniyetinden soyutlanmasını sağlayacak tavırlar takınmalarıdır. Mahkemenin kadıya mülk olmaması özdeyişi, iktidarların bir gün kendilerini de vurabilecek işlem ve eylemlere tevessül edebileceğini anımsatır. STK temsilcilerimiz ve aktivistlerimize düşen de, rengi ve vasfı ne olursa olsun, hukuk denetmenliği görevlerini yerine getirmeleri olacaktır.

SONUÇ: MEŞRUIYET ALGISI VE ALAN ÇALIŞMALARI

Beklentilerimizin muhatapları, sadece devlet değil, devleti oluşturan kurum ve kuruluşların aramızdan çıkan yöneticileri olmakla birlikte; STK'larımız açısından da **sivil toplumunun 'meşruiyet algısı', hukuka ve kendi sivil vicdanına karşı sorumlu, kamu vicdanınca denetlenen örgütlenmiş zeminler** olmaktadır.

STK'ların meşruiyet algılarını, bizzat sivil toplumun ihtiyaçları belirlemektedir. Modern sosyal-hukuk devletinde bu alanlar; Hukuk, Siyaset, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Ekonomidir. Kadim kültürümüzdeki 5 temel ihtiyacı (**makasıd-ı hamse –Dinin, Nefsin, Malın, Aklın, Neslin korunması**) gözetmeyen otoriteye devlet denemeyeceği gibi, bu temel ihtiyaçlar için çalışmalar ve hukuk denetmenliği yapmayan topluluklara da sivil toplum kuruluşları (dernek-vakıf vb) denemez.

Av. Muharrem BALCI